

Taalonderwijs in de gevangenis

Marguerite van der Houwen

Wellicht is de Penitentiare Inrichting Haarlem de bekendste gevangenis in Nederland. Al van verre zie je de grote koepel, die in niets doet denken aan de huidige moderne gevangenissen, boven de Haarlemse daken uitstekend. Van binnen bestaat het indrukwekkende ronde gebouw uit een groot vlak met vier rijen cellen op een ronde galerij boven elkaar. De Koepel is een huis van bewaring voor nog niet afgestrafte of kort gestrafte mannen. Momenteel verblijven er circa 350 gedetineerden. In principe hebben alle gedetineerden recht op onderwijs. Het onderwijs in de Koepel bestaat hoofdzakelijk uit basiseducatie: alfabetisering, Nederlands, NT2, rekenen, computer en Engels voor beginners. Voor *Levende Talen Magazine* bracht ik een bezoek aan de Koepel en sprak ik met Riet Engelen, een van de docenten. Uiteraard spitste ons gesprek zich toe op het taalonderwijs in de Koepel. Naast Nederlands, NT2 en Engels worden er ook cursussen Spaans aangeboden.

In 1987 wist Riet Engelen, samen met toenmalige collega Alie Smid, in niet meer dan zes weken vanuit zo goed als niets een goed draaiende onderwijsafdeling op te bouwen. Voor die tijd bestond onderwijs in de Koepel uit een boekenkast vol met verouderde, bestofte en deels zelfs onuitgepakte leerboeken en een hoofd van een plaatselijke basisschool die op de woensdagavonden schriftelijke cursussen begeleidde. Na de pensionering van de goede man besloot Haarlem een gedegen onder-

wijfsafdeling op poten te zetten. Een advertentie werd geplaatst, Riet reageerde en werd aangenomen. Riet: 'Educatie was toentertijd een hot item in het gevangeniswezen. Daar hebben we van kunnen profiteren. We kregen alle ruimte en er was genoeg geld beschikbaar. Binnen zeer korte tijd liep onze afdeling als een trein'. Momenteel zijn er bij het onderwijs zes docenten werkzaam (twee fulltime, vier parttime) met allen een zeer uiteenlopende achtergrond: Pedagogische Academie, studie Nederlands, Lerarenopleiding Nederlands. Om les te geven in de gevangenis moet je flexibel inzetbaar en van alle markten thuis zijn. Dat geldt ook voor Riet Engelen. Toch heeft iedereen zo z'n troetelkindjes. Voor Riet zijn dat Engels en spreken Nederlands.

Engels wordt in principe op alle niveaus gegeven. In Haarlem zijn de zogenaamde 'instroomcursussen' heel belangrijk. Riet: 'Dit zijn cursussen die uitgaan van een absoluut nulniveau. Omdat Schiphol onder Haarlem valt, krijgen wij veel drugskoeriers binnen uit onder meer Midden- en Zuid-Amerika. Deze mannen spreken buiten Spaans of Portugees geen woord over de grens. Omdat ze hier illegaal zijn en na hun detentie toch worden uitgewezen, heeft het geen zin om ze Nederlands te leren. Vanuit de bewaarders kwam echter de vraag om ze dan maar Engels te leren, zodat een zekere communicatie mogelijk is. Wij leren ze nu 'overlevings Engels'. Handen- en voetenwerk is dat. Daarvoor moet je echt

‘We hebben woordenboeken in wel meer dan twintig talen’

alles uit de kast trekken. Total Physical Response (woorden leren met gebruik van het hele lijf) wordt dan een vanzelfsprekendheid. Maar het loont de moeite. Het is heel mooi om te zien hoe sommigen van hen binnen korte tijd toch Engels leren spreken. Ik kreeg laatst een Rwandees binnen. Analfabeet. Hij kon lezen noch schrijven. Maar was wel heel erg gemotiveerd en een harde werker. Nu, vijf maanden later, schrijft hij al brieven in het Engels. Kijk, daar doe je het nou voor’.

De afdeling waar onderwijs onder valt heet Educatie & Vorming. Binnen deze afdeling vormen Riet en haar collega docenten een team met de bibliothecarissen en de sportleraren. Ik vroeg Riet of zij ook daadwerkelijk het gevoel heeft ‘vormend’ bezig te zijn als docent in de gevangenis. Riet: ‘Hoewel het niet ons voornaamste doel is hoop je toch de mannen ook wat sociale vaardigheden bij te brengen. Vooral van de lessen ‘Nederlands spreken’ gaat naar mijn mening een vormende werking uit. Luisteren, het formuleren van een eigen mening, het respecteren van andermans mening. Dat zijn allemaal belangrijke aspecten van een les ‘spreken’. Doelgroep van deze lessen is de buitenlander die al lange tijd in Nederland woont en die het Nederlands al redelijk schriftelijk beheerst, maar mondeling nog wat zwak is. Riet leeft op wanneer deze lessen ter sprake komen. Hierin kan zij didactisch gezien helemaal haar ei kwijt: ‘Ik gebruik allerlei materiaal als opzet tot gespreksvaardigheid: liedjes, bandjes, plaatjes, video, dagelijkse gesprekken, rollenspel. Als het de mannen maar tot spreken aanzet. Sommigen van hen kunnen zich helemaal in zo’n rol inleven. Dat is verschrikkelijk leuk om te zien. Ik gebruik vaak het boek van Margreet Verboog (*Leren spreken: Een didactische handleiding voor docenten NT2*). Goed boek is dat. Daar heb je echt veel aan. Het geeft veel praktische tips.’

Verschilt het les geven ‘binnen’ nou heel erg van het lesgeven ‘buiten’? Uiteraard zijn er aanzienlijke verschillen. Ten eerste heeft onderwijs geen prioriteit binnen een gevangenis. Veiligheid staat nummer een. Sinds de nota ‘Werkzame detentie’ komt arbeid op de tweede plaats. Dat kan voor een docent wel eens frustrerend zijn. Maar dat is nou eenmaal de consequentie van werken in een

gevangenis. Toch valt het volgens Riet wel mee met die verschillen tussen ‘binnen’ en ‘buiten’. Riet: ‘Als je kijkt naar het reguliere volwassenen onderwijs zijn er wel overeenkomsten. Ook hier werk je in kleine groepen met over het algemeen gemotiveerde mensen. Een voornaamste verschil is toch wel het grote verloop binnen de groepen’. Gemiddeld zit een gedetineerde een maand of acht in De Koepel. Soms langer, maar vaak ook korter. Dat heeft consequenties voor de samenstelling van de groepen.

Bijna iedere week komen er leerlingen bij en gaan er leerlingen weg. Het is dus niet mogelijk om bijvoorbeeld bij Engels (deze lessen worden klassikaal gegeven) uit te gaan van een lessencyclus met een begin en een eind. ‘Je kan nooit vastzitten aan je lesstof’, zo vervolgt Riet. ‘Ik pak altijd het gemiddelde niveau van een groep en bouw daar mijn lessen omheen. Dat niveau wordt in de eerste les aan de hand van een test vastgesteld’. De klassen zijn dus zeer heterogeen. Maar niet alleen wat niveau betreft. Er is een enorme diversiteit aan nationaliteiten. Riet: ‘Laatst had ik een groep van twaalf man uit tien verschillende landen. We hebben woordenboeken in wel meer dan twintig talen. Ik heb onlangs nog een paar woordenboeken Engels-Swahili besteld’. Met name als gevolg van de verscheidenheid aan nationaliteiten voert Riet het motto ‘doeltaal-voertaal’ al jarenlang hoog in het vaandel. ‘Bij Engels gaat alles in het Engels. Dat moet ook wel want Nederlands verstaan de meesten ook niet. Ik ben er altijd heilig van overtuigd geweest dat gebruik van de doeltaal de beste manier is om een taal te leren’.

Ondanks het feit dat er veel veranderd is sinds 1987, ‘je moet nu toch meer knokken voor je positie dan vroeger’, werkt Riet nog steeds met veel enthousiasme in de bajes. Voortdurend zijn zij en haar collega’s bezig het onderwijs te innoveren en te professionaliseren. En hoewel men hier en daar wat tegenwerking ondervindt, is er nog altijd veel mogelijk. Zo heeft Riet het voor elkaar gekregen om The English Teaching Theatre (een groep die samen met leerlingen theater maakt) naar De Koepel te krijgen. Riet: ‘Iedereen die hier Engels volgt, mag meedoen, ongeacht zijn niveau. We hebben deze theatergroep wel eens eerder hier gehad. Dat was een groot succes. De mannen waren erg enthousiast. Ze vonden het leuk om weer eens iets heel anders te doen. Iets wat ze buiten nooit gedaan zouden hebben.’ En ook dat laatste is een belangrijk ‘vormend’ aspect van onderwijs in de gevangenis.